

НАСТАЎНІК І БОЛЬШ, ЧЫМ НАСТАЎНІК

Маё жыццё склалася так, што за дзесяць гадоў вучобы ў сярэдняй школе, я памянцала восем школ – бацька быў вайсковец і таму наша сям’я часта пераязджала з месца на месца, бо бацьку пастаянна «перакідвалі» на новыя службовыя «кропкі». Музыкальных школ у мяне было тры, спартыўных дзве, музыкальных вучэльняў дзве і толькі з кансерваторыяй і аспірантурай мне пашчасціла ў тым сэнсе, што не трэба было іх мяняць.

Рыхтучы гэты матэрыял, прысвечаны асобе настаўніка, я ўзялася падлічыць, колькі ж настаўнікаў было ў маім жыцці і хто з іх адыграў у ім такую ролю, каб запомніцца назаўсёды, каму і зараз мне хацелася б сказаць «дзякуй», а можа і пакланіцца. Падлікі мае аказаліся нечакана сумнымі: з больш чым ста дваццаці чалавек з удзячнасцю я ўспамінаю толькі шэсць.

Пачну са школы. Ну вядома, гэта першая настаўніца. Імя ў яе было даволі складаным для вымаўлення – Людміла Эдмундаўна (прозвішча яе не памятаю). Была яна спакойнай жанчынай паважанага веку, хадзіла заўсёды ў цёмным класічным касцюме з белай блузкай, гаварыла выразна, мяккім голасам, ніколі яго не павышаючы. Але найбольш яна запомнілася ласкавымі адносінамі асабіста да мяне ў першы ж мой школьны дзень. Здарылася так, што з-за чарговага пераезду я спазнілася ў першы клас аж на два тыдні.

І ў той час, як астатнія вучні ўжо крыху ўцягнуліся ў навучальны працэс і асвоіліся ў класе, я адчувала сябе чужой і мне было проста страшна. Памятаю, як не паспеўшы яшчэ добра сесці за парту, пачула з усіх бакоў громкі шэпт: «Даставай касу, даставай касу!» Што такое гэта самая «каса» я канечне не ведала і ад страху залілася гаручымі слязьмі. І вось, як зараз бачу, падыходзіць да мяне Людміла Эдмундаўна, абняла за плечы, паглядзіла па галаве і добрым, ласкавым голасам сказала, каб я паглядзела касу ў сваёй суседкі і вельмі проста растлумачыла, што гэта неабходнае прыстасаванне (у той час рукадзельнае) для захоўвання літар алфавіта, каб навучыцца чытаць. Ужо да наступнага дня такую касу мне маці зрабіла, і ўсё стала добра. А Людміла Эдмундаўна так і ўвайшла ў маё жыццё як светлы чалавек, у нечым нават падобны на маю маці.

З настаўнікаў, якія вучылі мяне ў другім-пятым класе, я не памятаю нікога. У шостым памятаю «біялагічку» (проста «біялагічку» без імя і прозвішча) і то толькі таму, што яна мела звычку на ўроках, пакуль вучні адказвалі ля дошкі, рабіць сабе манікюр, а яшчэ таму, што па школе паміж вучнямі ішла пагалоска, што яна «бегает» за «фізруком».

У сёмым класе была «матэматычка» (таксама не памятаю імя і прозвішча), з якой у мяне выйшаў абсалютна нечаканы канфлікт: па алгебры і геаметрыі яна пачала мне ставіць дрэнныя адзнакі (а ва ўсіх папярэдніх школах я заўсёды вучылася толькі на «добра» і «выдатна»), і за чвэрць у мяне атрымаліся дзве «тройкі» (па пяцібальнай сістэме). Памятаю, што маці хадзіла ў школу на «разборку», настаўніца тая хутка зусім сышла са школы (відаць, і да мяне ў яе былі праблемы ў прафесійнай дзенаці) і ўсё стала на свае месцы.

Бадай, самае яркае ўражанне ад маіх школьных настаўнікаў – настаўніца рускай мовы і літаратуры ў 9–10 класах. У яе было класічнае і лёгка запамінальнае імя – Марыя Іванаўна Пятрова і яна была з тых, як я цяпер разумею, рэдкіх настаўнікаў, што не проста выкладаюць свой прадмет, а і абуджаюць у вучнях стваральныя сілы, прыхвочваюць да роздуму, самастойнасці думак і ўменню адстойваць свае погляды ў спрэчках і дыскусіях. Дзякуючы яе ўплыву, я вывучыла напаміць першую главу «Яўгенія Анегіна» Аляксандра Сяргеевіча Пушкіна. Марыя Іванаўна першая, якая стала для мяне больш, чым настаўнікам.

Паралельна з вучобай ў агульнаадукацыйнай школе я вучылася і ў школе (дакладней, школах) музыкальнай. Здавалася б, хаця толькі таму, што музыку я абрала сваёй будучай прафесіяй (па-праўдзе кажучы, не без актыўнага ўплыву, і нават ціску з боку маці), я павінна была б помніць сваіх настаўнікаў у музыкальных школах. Але ж не: памятаю толькі адну з настаўніц па сольфеджыю – Ніну Станіславаўну Вышэмірскую, ды і то толькі таму, што на сваіх уроках яна найбольшую ўвагу аддавала не спевам па нотах, як таго патрабаваў прадмет, а афармленню нотных сшыткаў. У школе была нават выстава «Любі свою тетрадь по сольфеджио».

Больш выразна ў душы і сэрцы замацаваліся настаўнікі, якія далі мне прафесію. У Магілёўскай музыкальнай вучэльні, куды я паступіла на тэарэтычнае аддзяленне, гэтыя былі перш за ўсё настаўнікі па спецыяльнасці спадары Яўстратаў і Валерыян Цімонін (час сцёр з памяці іх поўныя імёны). Першы выкладаў нам музыкальную літаратуру, другі – тэорыю музыкі, гармонію і сольфеджыю. Абодва былі высокімі прафесіяналамі, і менавіта яны заклалі вельмі трывалы падмурак майго будучага прафесіяналізму. Крыху іранічны Яўстратаў са сваёй патрабавальнасцю трымаў нас амаль што ў страху, аднак адваротным бокам гэтага страху было добрае веданне намі прадмету: памятаю, што на другім курсе мы (чатыры чалавекі ў групе) здавалі яму іспыт з дзевяці раніцы да чатырох гадзін дня, але ўсё атрымалі «выдатна».

Спадар Цімонін быў выпускніком Ленінградскай кансерваторыі і таксама віртуозна ведаў свае прадметы. Нават на лекцыях ён не расставіўся са сваёй люлькай для курэння (але, вядома ж, не курыў), насіў наскрозь пракураныя невялікія вусы і бародку і на сольфеджыю любіў выклікаць нашае захапленне тым, што свабодна спяваў нотныя творы, якія трымаў, як кажучы, дагары нагамі. Абдова яны былі нашымі

кумірамі,

а ўвогуле трэба адзначыць, што ў пачатку 60-х гадоў мінулага стагоддзя выкладчыцкі склад Магілёўскага музычнага вучылішча быў вельмі моцны і ва ўстанове панавалі дух творчасці.

Наступная мая прыступка – Беларуская дзяржаўная кансерваторыя, дзе я сустрэла настаўніка, які канчаткова вызначыў мой прафесійны лёс. Гэта Лідзія Саулаўна Мухарынская, у дачыненні да якой паняцці Вучоны, Настаўнік, Чалавек станавіліся паняццямі з вялікай літары, былі неадрыўна звязаны паміж сабой і цэментаваліся надзвычай моцнымі ў яе, як асобы, пачуццямі адказнасці і абавязку перад кожнай справай, за якую б яна ні бралася. Пачынаючы з 1939 г., калі пасля выдатнага заканчэння Маскоўскай кансерваторыі па дзвюх спецыяльнасцях — гісторыі і тэорыі музыкі — Лідзія Саулаўна прыехала ў Мінск, яна ў розны час вяла ў кансерваторыі курсы беларускай і рускай народнай творчасці, творчасці народаў СССР, гісторыі замежнай, рускай (дакастрычніцкі перыяд), савецкай музыкі, метадыкі выкладання фальклору і музычна-гістарычных дысцыплін, музыказнаўчую эўрыстыку (гэты курс быў распрацаваны ёю), кіравала дыпломнікамі, аспірантамі. Усе беларускія кампазітары і музыказнаўцы, якія вучыліся ў БДК з 1939 па 1981 гады, у той ці іншай ступені з'яўляюцца вучнямі Л. С. Мухарынскай. І кожны з іх не зможа і не захоча забыць яе, бо Лідзія Саулаўна імкнулася абудзіць у сваіх вучнях прагу пазнання, выхавала мастацкі густ і інтэлігентнасць, навучыць плённа карыстацца здабытым у гады навучання. Чалавек вялікай душы і бескарыслінасці, яна падтрымлівала ў вучнях кожную іскру творчасці. А калі на яе шляху сустракаўся сапраўды таленавіты чалавек, Лідзія Саулаўна заўсёды шчыра і адкрыта падтрымлівала яго.

Менавіта дзякуючы Лідзіі Саулаўне я ўпершыню – у 1970 г. – разам з ёю паехала ў фальклорную экспедыцыю ў в. Цясты Верхнядзвінскага раёна, што на Віцебшчыне, і менавіта там упершыню адчула: вось дзе мая справа, вось тое, чым я хацела б займацца як прафесіянал. Ішла размова аб тым, каб паступаць да яе ў аспірантуру, але – і тут уся Лідзія Саулаўна з яе разумнасцю і высакародствам, якіх зараз, здаецца, у людзей проста не стала – але яна адчула, што і па маіх навуковых інтарэсах, і па душэўнаму складу, і тыпу характару мне будзе лепш працаваць з іншым навуковым кіраўніком. Так у маё жыццё увайшла Зінаіда Якаўлеўна Мажэйка – чалавек, з якім вось ужо больш за 30 год мяне звязвае не толькі агульная справа, але і многія агульныя рысы характару. У адрозненне ад Лідзіі Саулаўны, якая па тыпу адносін да мяне была мне хутчэй, як маці, Зінаіда Якаўлеўна – гэта бацька, прычым бацька іншым разам і жорсткі, хаця амаль заўсёды справядлівы. Зінаіда Якаўлеўна – гэта мае універсітэты і ў навучы і ў жыцці: ярка таленавітая, з моцным, валявым, байцоўскім характарам, яна не аднойчы была для мяне прыкладам бескампраміснай цвёрдасці ў стаўленні да нашай навукі этнамузыкалогіі, у стасунках з людзьмі з «чарвяточынай», якім трэба супрацьстаяць на карысць справе. Яе выдатная якасць сапраўднага навукоўца – быць апанентам, умець і любіць весці дыскусію – не аднойчы, так бы мовіць, заводзіла мяне і давала такім чынам магчымасць адточваць і свае думкі, дадумвацца да нечага новага, выдаваць свежыя ідэі, больш аб'ёмным бачыць прадмет дыскусіі, лепш бачыць перспектыву.

Калі Зінаіда Якаўлеўна вырашыла, што я ўжо дастаткова «выспела» ў навуковым плане, яна адправіла мяне «на выпрабаванне Яўгенам Уладзіміравічам Гіпіусам» – былым навуковым кіраўніком яе кандыдацкай дысертацыі. Буду асцярожнай і ўстрымаю сябе ад таго, каб залічыцца ў кола яго вучняў, хаця спакуса і вельмі вялікая, бо бывала я ў Яўгена Уладзіміравіча шмат разоў і атрымала нямала найкаштоўных навуковых парад. Магу толькі сказаць, што мець стасункі з вучоным сусветнага маштабу, якім быў Яўген Уладзіміравіч Гіпіус, значыла для кожнага маладога этнамузыкалага ўстанаўленне навуковай планкі высокага ўзроўню, якую ў далейшай самастойнай рабоце імкнуліся не зніжаць.

Наступнае кола настаўнікаў прайшло перада мною, калі ў школе, потым у коледжы і, нарэшце, ВНУ вучылася мая дачка. Магчыма, калі ёй самой прыдзецца некалі пісаць артыкул на такую тэму, яна ўспомніць словамі падзякі хаця б некалькіх чалавек, а ў маёй памяці назаўсёды застаўся толькі адзін – першая настаўніца дачкі Тамара Сямёнаўна Кісялёва. Гэта, як кажуць, настаўніца ад Бога. Па меншай меры такое ўражанне аб ёй, склаўшыся аднойчы, нічым потым пахіснута не было. Без перабольшання магу сказаць, што ў жыцці маёй Вольгі яна адыграла лёсавызначальную ролю. Справа ў тым, што з-за цяжкасцей у засваенні прадметаў матэматычнага цыкла да маёй дзяўчынкі моцна прыстаў ярлык слабай вучаніцы, які на працягу 4-8 класаў так і «вісеў» на ёй. Настаўнікі гуманітарнага цыклу з-за гэтага Вольгу не падбардзёрвалі і не імкнуліся раскрываць гуманітарныя здольнасці сваёй вучаніцы. У школе на ёй, па сутнасці, быў пастаўлены крыж. І толькі Тамара Сямёнаўна ў дачыненні да Вольгі ніколі не губляла веры ў тое, што абавязкова прыдзе час, калі гуманітарныя здольнасці яе былой вучаніцы раскрыюцца і рэалізуюцца. Так і адбылося. Па настойлівай, нават упартай прапанове, амаль патрабаванню Тамары Сямёнаўны Вольга паступіла ў Інстытут сучасных ведаў і паспяхова скончыла яго: па Вользіных канспектах вучылася ўся група, акрамя сваёй, яна напісала дыпломную працу адной са сваіх сябровак і толькі дзве «лішнія» чацвёркі сталі перашкодай да атрымання «чырвонага» дыплама.

Вядома, што ў ролі настаўніка могуць быць не толькі людзі са спецыяльнай педагагічнай адукацыяй. На працягу жыцця кожны з нас адчувае на сабе ўплыў выдатных асоб з самых розных сфер дзейнасці: культуры і мастацтва, навукі і спорту, эканомікі і палітыкі, грамадскай дзейнасці і інш. Але ў маім жыцці ёсць яшчэ адзін Настаўнік, звязаны з прафесійнай дзейнасцю, ён мае зборнае аблічча і імя яго – мае глыбокашаноўныя і дарагія таленавітыя носьбіты аўтэнтчнай традыцыйнай беларускай культуры. Ніколі не падлічвала, з колькімі з іх мне пашчасціла сустрэцца пад час шматлікіх экспедыцый у самыя розныя куткі Беларусі, але сукупнае ўздзеянне іх на мяне велізарнае. Маючы справу пераважна з пажылымі

жанчынамі,

я бачыла ў іх столькі жыццёвай мудрасці, столькі цяпення, дабрыні, спагадлівасці, прыроджанай інтэлігентнасці і разам з тым столькі жыццёвай цвярозасці, рэалізму, што гэтым светам, чысцінёй напаўняла і сваю душу, абапіралася на іх у моманты складаных сітуацый і ў сваім жыцці.

Замыкаючы кола свайго аповяду пра Настаўніка-Асобу, зноў вярнуся да школьных настаўнікаў, каб выказаць словы павагі, удзячнасці і захаплення яшчэ аднаму з іх. Як і ў любой іншай, у прафесіі настаўніка ёсць людзі-вышынні, людзі, для якіх іх дзейнасць становіцца спосабам і ладам жыцця, людзі, якія ніколі не бываюць у стане выключанасці са сваіх прафесійных спраў. Ад іх заўсёды зыходзіць асаблівая энергія запалу, неабыхавасці, яны ўмеюць не толькі слухаць, але і чуць, не толькі глядзець, але і бачыць, яны ўмеюць мысліць, выказаць вумку, зразумець, даць парад. Дзеці такіх настаўнікаў адчуваюць сэрцам: у малодшых класах іх любяць неўсвядомлена, як любяць маці ці бацьку, у сярэдніх і старэйшых да любові дадаецца ўсвядомлена павага як да дарослага разумнага сябра, аўтарытэтнага чалавека, слова якога мае важную вагу. У такіх узаемаадносінах настаўніка і вучня цэнтральнае значэнне набывае рух насустрач адзін аднаму, і тут, як бы гэта ні падалося некаму дзіўным, вучань іншым разам можа стаць прыкладам і для настаўніка. Разумею, што такая карціна можа паказацца залішне ідылічнай, разумею, што далёка не заўсёды водгук вучня бывае адэкватны намаганням настаўніка і тады ўзнікае боль, горыч і хваляванне, але гэта таксама складнікі прафесіі, без якіх не можа быць сапраўднага настаўніка. У тандэме настаўнік–вучань на мой погляд бяспрэчна адно: калі настаўнік сам асоба, то і ў вучні ён будзе бачыць асобу, калі настаўнік, як кажуць, чалавек на сваім месцы, то і вучню ён здолее перадаць тое «разумное, доброе, вечное», што потым абавязкова так ці інакш скажацца ў яго жыцці.

Для мяне такім Настаўнікам ў апошнія гады стала Антаніна Анатольеўна Абрамовіч, не проста Настаўнік-Асоба, а і своеасаблівы эталон чалавека гэтай прафесіі, якога – і ў гэтам я зусім упэўнена – з любоўю, цеплынёй і ўдзячнасцю будуць помніць яе шматлікія вучні. І калі б мне зараз з маім жыццёвым вопытам прапанавалі выбраць першую настаўніцу, я без ваганняў назвала б настаўніцу беларускай і рускай мовы і літаратуры Мётчанскай адукацыйна-выхаваўчай сістэмы садок–сярэдня школа Барысаўскага раёна Антаніну Анатольеўну Абрамовіч.